

ЗМІСТОВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФАКУЛЬТАТИВІВ У МАГІСТРАТУРІ «ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ»

Олександр Євсюков

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Анотація:

У статті обґрунтовується необхідність організації в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» факультативних курсів для майбутніх викладачів університетів та інших вищих навчальних закладів. Це, на думку автора, сприятиме реалізації головної освітньої мети нашої держави – створенню умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України, що передбачає зміну «знанієвої парадигми» освіти на «діяльнісно-розвивальну», обов'язковий перехід від інформаційно-репродуктивного навчання до особистісно-орієнтованого, а також підвищення освітніх вимог до магістранта – майбутнього викладача.

Ключові слова:

особистісно-орієнтоване навчання, факультатив, магістратура, викладач, магістрант.

Аннотация:

Євсюков Александр. Содержательные аспекты организации факультативов в магистратуре «Педагогика высшей школы».

В статье обосновывается необходимость организации в магистратуре по специальности «Педагогика высшей школы» факультативных курсов для будущих преподавателей университетов и других высших учебных заведений. Это, по мнению автора, будет способствовать реализации основной образовательной цели нашей страны – созданию условий для развития и самореализации каждой личности как гражданина Украины, что предусматривает изменение «знаниевой парадигмы» образования на «деятельностно-развивающую», обязательный переход от информационно-репродуктивного обучения к личностно-ориентированному, а также повышение образовательных требований к магистранту – будущему преподавателю.

Ключевые слова:

личностно-ориентированное обучение, факультатив, магистратура, преподаватель, магистрант.

Resume:

Yevsiukov Oleksandr. Substantive aspects of optional courses arranging within the Master's programme "Pedagogy of the higher school".

The article proves the necessity of arranging optional courses on the specialty "Pedagogy of the higher school" for future university teachers and teachers of other higher educational institutions. In the author's opinion, it will favour the realization of our country's major educational goal that is the creation of conditions for development and self-realization of each personality as a citizen of Ukraine, and it suggests that the "knowledge paradigm" of education should be turned into "activity and developing" one; the transition from information-reproductive studying to person-oriented is seen as obligatory; this goal also suggests raising educational demands before the Master's degree student who is an intending teacher.

Key words:

person-oriented learning, optional course, Master's programme, teacher, Master's degree student.

Постановка проблеми. Прагнення України щодо входження у світовий освітній простір визначило головні пріоритети оновлення національної системи освіти. Серед стратегічних завдань освіти в державі, що визначені Законом України «Про освіту», Законом «Про вищу освіту», Державною програмою «Вчитель», Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Національною доктриною розвитку освіти є підготовка фахівців, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння і впровадження наукомістких та інформаційних технологій, що забезпечить їх конкурентоспроможність на ринку праці. Отже, основою нової освітньої парадигми є розвиток наукового світогляду, творчого потенціалу, умінь ефективно організовувати особисту навчальну і професійну діяльність.

З огляду на викладене вище, метою магістратури зі спеціальності «Педагогіка вищої школи» є не лише формування знань, умінь і навичок у майбутніх викладачів університетів та інших вищих навчальних закладів, а й здійснення навчання магістрантів як неповторних індивідуальностей; створення оптимальних умов для їх самоствердження, особистого розвитку; забезпечення підтримки на шляху самовизначення й самореалізації через освітню діяльність. Тобто система освіти потребує впровадження нових ідей і педагогічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові передумови виникнення особистісного підходу поступово формувалися в дослідженнях

різних аспектів особистості, починаючи з праць представників класичної психології Ж. Піаже, Л. Виготського, С. Рубінштейна, Б. Ананьєва. Особливо важливими у цьому контексті є ідеї гуманістичної психології, найвідатнішими представниками якої вважають А. Маслоу та К. Роджерса.

Теоретичні основи особистісно-орієнтованого навчання у вітчизняній психології були закладені роботами Л. Виготського, С. Рубінштейна, Б. Ананьєва, у яких особистість розглядається як суб'єкт діяльності, що, формуючись у діяльності й спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності та спілкування.

Теоретичні та методологічні проблеми особистісно-орієнтованого навчання порушені у ґрунтовних дослідженнях вітчизняних учених-педагогів і психологів, зокрема М. Алексеєва, Д. Белухіна, Д. Богоявленської, І. Бега, О. Бондаревської, В. Бочелока, С. Кульневича, С. Подмазіна, В. Серикова та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що ідея організації факультативних курсів в системі освіти України не нова. Факультативні курси використовуються у практиці шкільної освіти, однак, на переконання таких учених, як М. Фіцула, Н. Смич, О. Топазова, факультативи мають великий освітній і виховний потенціал при використанні у вищих навчальних закладах. На нашу думку, особливо у магістратурі зі спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Розглядаючи навчання в магістратурі за названою спеціальністю, зазначимо, що воно продовжує залишатися переважно інформаційно-словесним, лекційно-семінарським. Саме тому спостерігається невдоволеність магістрантів освітнім процесом. Це змушує викладачів визначати потреби магістрантів, шукати методи й прийоми навчання, сенситивні для кожного вікового періоду розвитку, розробляти нові форми й технології навчання.

Отже, сьогодні можна виявити у цій сфері такі протиріччя:

- між індивідуальними стратегіями особистісно-професійного розвитку майбутніх викладачів університетів та інших вищих навчальних закладів і браком у системі вищої освіти, зокрема в магістратурі зі спеціальності «Педагогіка вищої школи», адекватних форм навчання;

- між орієнтацією вищої освіти на збагачення її новими дисциплінами й очевидним розумінням того, що підготовку майбутніх викладачів університетів та інших вищих навчальних закладів як суб'єктів професійної діяльності не можна забезпечити простим інформаційним насиченням;

- між об'єктивним зростанням вимог до майбутніх викладачів університетів та інших вищих навчальних закладів, які повинні володіти прийомами ефективної організації своєї професійної діяльності, досягати професійних життєвих цілей, постійно підвищувати інтелектуальний рівень, зберігати високу працездатність тощо, і підготовкою, орієнтованою переважно на парадигму «знань».

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності організації та використання факультативних курсів у магістратурі зі спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Виклад основного матеріалу дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено: «Головна мета Української системи освіти – створити умови для розвитку та самореалізації кожної особистості як громадянина України...» [4].

Отже, у документі йдеться про новий рівень розвитку освіти, створення такої її системи, яка б забезпечувала у процесі навчання умови для найефективнішої самореалізації особистості, розвитку її творчого потенціалу, умінь ефективно взаємодіяти з іншими у процесі діяльності. Головною умовою реалізації цієї мети є парадигма особистісно-орієнтованого навчання. Сутність її полягає в тому, що викладачі не лише поважають неповторність особистості, переймають її суб'єктний досвід, а й визначають його фактором педагогічного процесу. Процес навчання і виховання будується з урахуванням суб'єктного досвіду студентів.

Теоретичну основу дослідження становлять положення і висновки з наукових праць, що

торкаються таких проблем:

- підготовка факультативів (Г. Клокова, В. Лисаченко);
- організація факультативів у вищих навчальних закладах (М. Фіцула);
- форми організації роботи факультативів (Н. Смич, О. Топузов);
- сутність особистісно-орієнтованого підходу (А. Хуторської, Д. Белухін та ін.);
- методи і принципи навчання (Ю. Бабанський).

На основі аналізу наукової літератури ми уточнили зміст понять «факультатив» і «факультативні заняття».

Факультатив (лат. facultatis – необов'язковий) – навчальний курс, не обов'язковий для відвідування [1].

Факультативні заняття – це форма організації освітнього процесу в позаурочний час, спрямована на розширення й поглиблення знань студентів із навчальних предметів відповідно до їх запитів, здібностей і нахилів, а також на підвищення активності їх пізнавальної діяльності [1].

Факультатив – навчальний предмет, курс, що вивчається студентами вищого навчального закладу за бажанням для поглиблення й розширення наукових і прикладних знань [2].

Завданнями факультативів є:

- поглиблення знань студентів і розвиток їх здібностей (вивчення невідомого раніше матеріалу й детальний, докладний аналіз уже вивченого),
- розвиток творчої самостійності, інтересу студентів до науки [2].

За освітніми завданнями виділяють такі види факультативів:

- із поглибленого вивчення навчальних предметів;
- із вивчення додаткових дисциплін; із вивчення додаткової дисципліни з одержанням спеціальності;
- міжпредметні факультативи.

Сьогодні в педагогічній науці функціонує певна система факультативних курсів, серед яких можна виділити такі напрями:

1. Систематичні факультативні курси, що мають тематичне узгодження з основним курсом. Ці курси дають теоретичну підготовку тим, хто навчається, поглиблюють їх знання, одержані на заняттях. Систематичні, багатоцільові курси сприяють розвитку різнобічних інтересів тих, хто навчається, і орієнтують їх на широкий вибір професій, пов'язаних із вивченням предмета, а також використання отриманих знань на практиці.

2. Прикладні факультативні курси також пов'язані з темами основного курсу, але мають основним завданням ознайомлення з найважливішими шляхами та методами використання знань із вивченого предмета на практиці й розвиток інтересу до сучасної науки.

3. Спеціальні факультативні курси, пов'язані з невеликим колом питань основного курсу, що

мають важливе теоретичне або практичне значення [3].

Найпоширенішими у вищих навчальних закладах є чотири типи факультативних курсів:

– курси, що поглиблюють програмний матеріал, який вивчається на аудиторних заняттях;

– позапрограмні факультативні курси;

– курси, зорієнтовані на практичне застосування знань;

– курси, що мають міжпредметний характер.

Як зазначає М. Фіцула, «упровадження у вищому навчальному закладі факультативів сприяє активності студентів у навчальному процесі, стимулює їх до наукового дослідження, до тривалої самостійної роботи над розв'язанням певної проблеми. Така форма організації навчання підвищує ефективність навчальної діяльності студентів шляхом індивідуалізації» [2].

Проаналізувавши відповідну психолого-педагогічну літературу, звернемо увагу на наявність понять «особистісно-орієнтований освітній процес», «особистісно-орієнтований підхід», «особистісно-орієнтоване навчання».

Особистісно-орієнтований освітній процес – це процес освіти (формування, розвитку) особистості, основною метою якого є забезпечення інтеграції керованого розвитку й саморозвитку конкретної особистості й суспільства. У цьому контексті поняття особистості – ідеальний результат інтеграції тенденцій розвитку індивідуальності як складної системи й тенденцій розвитку соціуму. Іншими словами, особистісна орієнтація освітнього процесу – це не «поєднання» двох традиційно суперечливих підходів, а їх змістова та процесуальна інтеграція. Вона має спиратися на розуміння того, що на сучасному етапі розвитку людства мета добробуту індивіда й цілі суспільства здебільшого збігаються, ніж протиставляються одне одному [16].

Особистісно-орієнтований підхід передбачає посилення ролі студентів у навчанні, його дієву спрямованість. Цілі, зміст, форми і методи навчання, контроль за результатами, а також інші дидактичні елементи розглядаються з урахуванням інтересів і нахилів студентів, із метою надання їм можливості індивідуальної освітньої траєкторії в кожному з курсів, що вивчаються. Особистісна орієнтація в цьому випадку спрямовується не на студента, а йде від нього самого [5].

Особистісно-орієнтоване навчання – це навчання, яке гармонійно резонує з внутрішнім світом людини. Велике значення мають рухливість, тип нервової системи, але не менш важливим є той життєвий досвід, якого набула особистість, її характер, переваги, що є частиною її внутрішньої суті – її індивідуальної природи [8].

Організація особистісно-орієнтованого навчання трактується як процес створення у вищій школі таких психолого-педагогічних умов,

які сприяють становленню суб'єктності студентів у процесі особистісно-орієнтованої розвивальної взаємодії в системі «викладач-студент» [8].

Отже, особистісно-орієнтоване навчання в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» розглядається нами як таке, що враховує особистісні якості та інтереси магістрантів і сприяє їх подальшому розвитку. Цей процес спрямований на саморозвиток особистості магістранта. Основною метою особистісно-орієнтованого навчання є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості, ефективної організації навчальної та професійної діяльності. Воно орієнтоване на формування особистості, де, поряд із передачею знань і підготовкою до професійної діяльності, великого значення набуває формування духовного світу людини, емоційно-вольового потенціалу та збереження особистого здоров'я.

Одним із головних шляхів забезпечення реалізації особистісно-орієнтованого навчання в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» є впровадження до навчально-виховного процесу факультативних курсів. Факультативний курс магістранти обирають самостійно, відповідно до своїх бажань, нахилів, інтересів. Завдяки методам навчання та змісту навчального матеріалу факультативи забезпечують розвиток особистості.

Формами організації та проведення факультативів є лекції, співбесіди, семінари, практикуми, лабораторні заняття, екскурсії, конференції тощо. Форма проведення факультативних занять визначається дидактичною метою курсу. Кожен із видів факультативу може поділятися залежно від дидактичної мети на теоретичний, практичний, комбінований.

Теоретичні факультативи організують для поглибленого вивчення окремих тем, розділів, висвітлення складних теоретичних проблем, узагальнення й систематизації знань. Структура теоретичних факультативів передбачає обґрунтування актуальності теми, теоретичного і практичного значення питань, що розглядаються, створення проблемних ситуацій. Теоретичні факультативні заняття проходять у формі лекцій, семінарських занять, науково-теоретичних конференцій.

Практичні факультативні заняття проводяться з метою набуття магістрантами пошукових навичок і вмінь для розв'язування дидактичних задач. Структура практичних факультативів передбачає постановку завдань, обґрунтування їх актуальності, практичного значення; розв'язування задач та конкретизацію результатів роботи; обговорення результатів, підбиття підсумків заняття.

Комбіновані факультативні заняття проводяться у формі науково-практичних конференцій, комбінованих, практичних, лекційно-практичних, семінарсько-практичних занять. Їх структура залежить від дидактичних

завдань і допускає різноманітне поєднання компонентів. На початку заняття магістранти самостійно розкривають опрацьовані теоретичні питання, потім індивідуально виконують дослідження. Під час обговорення результатів роботи магістранти підбивають підсумки заняття загалом.

Підготовка факультативних курсів передбачає:

- 1) визначення мети факультативу;
- 2) розробку змісту факультативних занять;
- 3) підбір методів, прийомів і форм організації занять;
- 4) складання тематичних і поурочних планів;
- 5) розробку наочних і технічних засобів навчання [1].

Варто погодитися з думкою Н.Смич і О.Топузова, що для підвищення самостійності майбутніх викладачів університетів та інших вищих навчальних закладів у магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» послідовність дій в організації роботи факультативів має бути такою:

1. Містить вступний інструктаж викладача (як вивчати факультатив і користуватися посібником). Факультатив передбачає цілком самостійне оволодіння магістрантом знаннями з предметів, визначених факультативом; виконання всіх практичних робіт із подальшим підсумковим контролем з боку викладача.

2. Передбачає вступний інструктаж. Відрізняється від першого варіанта нижчим рівнем самостійності магістрантів. Самостійно вивчаючи матеріал факультативного курсу, магістрант за потреби консультується з викладачем, а практичні роботи виконує під його керівництвом; завершується підсумковим контролем у вигляді тестів, розроблених викладачем.

3. Передбачає інструктаж та оглядову характеристику змісту певного розділу. Магістрант самостійно вивчає його, за необхідності консультується з викладачем. Вивчивши розділ, магістрант перевіряє себе за допомогою стандартизованого контролю. Контроль з боку викладача здійснюється у формі письмового заліку. Під час складання заліку магістрант отримує рекомендації щодо вивчення наступного розділу тощо. Практичні роботи проводяться під керівництвом викладача. Після завершення вивчення курсу викладач здійснює підсумковий (остаточний) контроль, використовуючи тести.

4. Викладач лаконічно викладає тему, а магістранти самостійно вивчають її, звертаючись (у разі потреби) за роз'ясненнями до викладача. Після вивчення кожної теми магістрант контролює себе за допомогою стандартизованих тестів; практичні завдання виконуються під керівництвом викладача.

5. Увесь матеріал факультативу викладач разом із магістрантами послідовно розглядають на заняттях. Магістранти консультуються з

викладачем. У процесі засвоєння змісту факультативного курсу викладач вдається до систематичного, тематичного і підсумкового контролю [2].

Організацію та проведення факультативів повинні здійснювати досвідчені викладачі. Можливе запрошення для ведення факультативів фахівців з інших вищих навчальних закладів, наукових інститутів тощо.

Методичні матеріали факультативного курсу повинні містити: мету факультативу; завдання курсу; зміст факультативних занять; принципи, що використовуються під час проведення занять факультативного курсу; методи організації факультативних занять, тематичний план факультативу.

Мета факультативного курсу – ознайомлення магістрантів із прийомами персонального управління і формування відповідних умінь, що забезпечать розв'язання проблем навчальної діяльності, раціональну та ефективну професійну діяльність.

Завданнями факультативного курсу є:

- спонукання магістрантів до постійного підвищення інтелектуального рівня;
- формування вмінь ефективно організовувати особисту навчальну та професійну діяльність;
- формування вмінь якнайшвидше досягати професійних і життєвих цілей;
- формування вмінь уникати стресових ситуацій;
- формування вмінь підвищувати працездатність і зберігати її на високому рівні;
- формування вмінь досягати якнайкращих результатів у навчальній діяльності, а в подальшому – у професійній;
- формування вмінь отримувати задоволення від роботи, що виконується.

Факультативні заняття містять навчальний матеріал, що сприяє формуванню якостей викладача, здатного до самовдосконалення, що нині забезпечить ефективне розв'язання проблем навчальної діяльності, а в майбутньому – професійної.

Проведення занять факультативного курсу ґрунтується на таких принципах:

- принцип індивідуальності. Його реалізація полягає в дотриманні вимог «навчати не магістранта взагалі, а кожну конкретну особистість відповідно до її особливостей», адже саме такою є мета впровадження та реалізації факультативного курсу;
- принцип наочності. Для кращого сприйняття навчального матеріалу факультативного курсу використовуються мультимедійні засоби навчання з презентаціями, що демонструють схеми, графіки тощо. У такому разі процес здобуття знань набуває особистісного характеру, що ґрунтується на використанні органів чуття, зокрема зору;
- принцип доступності. Реалізації принципу доступності передбачає врахування особливостей рівня розвитку магістрантів.

Дотримання принципу забезпечується: відбором магістрантів з одного навчального курсу, врахуванням побажань магістрантів щодо темпу навчання та розробки завдань для магістрантів на «межі» їх можливостей (не легких, але й не занадто складних);

– принцип свідомості й активності. На основі того, що вибір курсу є особистим рішенням кожного магістранта, реалізація принципу забезпечує ефективність навчання, адже кожний магістрант усвідомлює необхідність свого навчання, мету занять, бере участь у плануванні та організації своєї діяльності, набуває навичок самоконтролю та самооцінки.

Методи організації факультативних занять. Факультативні заняття проводяться у формі тренінгу, а також із використанням методів «мозкового штурму», методу емпатії, методу синектики, методу рефлексії тощо. Нами вказані когнітивні методи навчання, особливістю яких є те, що їх використання допомагає створенню освітньої продукції, а саме – отриманню креативного результату. Виклад матеріалу може здійснюватися також із використанням традиційних словесних і наочних методів: розповідь, бесіда, демонстрація комп'ютерних

презентацій та ін. Ігрові та тренінгові форми сприяють формуванню інтересу і створенню позитивного емоційного ставлення магістрантів до навчання.

Технічні засоби навчання. При реалізації факультативного курсу використовуються мультимедійні засоби. Використання засобів нових інформаційних технологій забезпечить проведення занять відповідно до вимог організації навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Висновки. Останніми десятиліттями у вітчизняній психолого-педагогічній і методичній літературі широко обговорюється проблема зміни освітньої парадигми. Замість сучасної парадигми освіти, орієнтованої на знання, пропонується особистісно-орієнтована. Одним із головних шляхів забезпечення реалізації особистісно-орієнтованого навчання є впровадження в навчально-виховний процес магістратури за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» факультативних курсів. Завдяки відповідним методам навчання та змісту навчального матеріалу факультативи забезпечать необхідний розвиток особистості майбутнього викладача університету або іншого вищого навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Факультативные занятия по истории и обществоведению. (из опыта работы). Сборник статей. Сост. Г.В. Клокова. – Москва: Просвещение, 1993. – 193 с.
2. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М.М.Фіцула. – Київ: Академвидав, 2006. – 351 с.
3. Клокова Г.В. Методика факультативних занять по історії: Посібник для учителів. – Москва: Просвещение, 1985. – С.9.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – №26 (24 квітня – 1 травня). – С. 2-14.
5. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250 с.
6. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования образовательных систем. – Москва, 1999. – 272 с.
7. Хуторской А.В. Современная дидактика: учебник для вузов. – СПб: Питер, 2001. – 276 с.
8. Прокопенко І.Ф. Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів: Навч. посібник / І.Ф.Прокопенко, В.І.Євдокимов; за заг. ред. І.Ф.Прокопенко. – Харків: Колегіум, 2008 – 151 с.

Рецензент: Максимов О.С. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Євсюков Олександр Феліксович
Харківський національний аграрний
університет імені В. В. Докучаєва
п/в «Комуніст-1», Харківський район,
62483, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.845

Надійшла до редакції: 25.01.2014 р.
Прийнята до друку: 19.05.2014 р.

References

1. *Optional classes in History and Social Science. (From work experience).* (1993). G. V. Klokova. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
2. Fitsula, M. M. (2006). *Pedagogy of the higher school.* Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].
3. Klokova, G. V. (1985). *Teaching techniques for optional classes in History: Teacher's Book.* Moscow: Prosveshchenie. . [in Russian].
4. *National doctrine of education development.* (2002). *Osvita.* 26. 2-14. [in Ukrainian].
5. Podmazin, S. I. (2000). *Person-oriented education: Social and philosophical research.* Zaporozhye: Prosvita. [in Russian].
6. Serikov, V. V. (1999). *Education and personality. Theory and practice of educational systems projecting.* Moscow. [in Russian].
7. Khutorskoy, A. V. (2001). *Modern didactics: Textbook for higher educational institutions.* SPb: Piter. [in Russian].
8. Prokopenko, I. F. (2008). *Modern teaching technologies in teacher training.* Kharkiv: Kollegium. [in Ukrainian].